

SEBRANÉ SPISY SIGMUNDA FREUDA

SIGMUND FREUD

SPISY Z LET
1892 - 1899

PRVNÍ KNIHA

JIŘÍ KOCOUREK - PRAHA

CHOROBOPISY

(87)

C) Kateřina

O prázdninách roku 189... jsem podnikl výlet do Vysokých Tater, abych na chvíli zapomněl na medicínu a zvláště na neurosy. Málem se mi to podařilo, když tu jsem jednoho dne sešel z hlavní silnice, abych vystoupil na odlehlejší horu, která byla známa svou vyhlídkou i dobře vedenou chatou. Po namáhavém putování jsem došel nahoru, pojedl jsem, odpočinul si a seděl jsem tak zaujat kouzelným pohledem do dálky a tak pohroužen do sebe, že jsem zprvu ani nechtěl na sebe vztahovat otázku, kterou jsem zaslechl:

„Pán je doktor?“ Otázka však patřila mně a přicházela od děvčete asi osmnáctiletého, které mě při obědě obsluhovalo s poněkud mrzutým výrazem ve tváři a na které hostinská volala „Kateřino“.

Podle ustrojení a chování to jistě nebyla služebná, nýbrž spíše dcera nebo příbuzná hostinské.

Vzpamatoval jsem se a odvětil jsem: „Ano, jsem doktor, odkud to víte?“

„Pán se zapsal do knihy hostů a tak jsem si myslela, kdyby pan doktor měl teď trochu času – jsem totiž nemocná na nervy a byla jsem už jednou u doktora v L..., něco mi taky dal, ale dobře mi ještě není.“

A tak jsem byl zase v neurosách, neboť sotva mohlo jít o něco jiného u tohoto velkého, statného děvčete s utrápenou tváří. Zaujalo mě, že by se neurosám tak dobře dařilo ve výšce přes 2000 metrů, a ptal jsem se tedy dál.

Rozhovor, k němuž nyní mezi námi došlo, opakuji tak, jak se uchoval v mé paměti, ponechávaje pacientce její způsob mluvy.

„Co vás tedy trápí?“

„Mám takový těžký dech, ne dycky, ale často mě to chytne tak, že myslím, že se zadusím.“

To tedy zpočátku nevypadalo na neurosu, ale zdálo se mi hned pravděpodobné, že to asi bude jen náhradní označení pro

úzkostný záchvat. Z pociťového komplexu úzkosti vyzvedla nepřiměřeně jen jeden moment, stísněnost dýchání.

„Přisedněte si a popište mi, copak to vlastně je, ten těžký dech?“

„Najednou to na mne přijde. Pak si to sedne nejdřív jako tlak na oči, hlavu mám tak těžkou a hučí mi v ní, je to k nevydržení, a závratě mám, že myslím, že se skácím, a potom mě to smáčkne na prsou, že nepopadnu dech.“

„A v krku necítíte nic?“

„Krk mi to stáhne, jako bych se měla zadusit.“

„A dělá to jinak ještě něco v hlavě?“

„Jo, tam to buší až k prasknutí.“

„Tak, a vůbec se při tom nebojíte?“

„Dycky si myslím, že teď musím umřít, a to jsem jinak kurážná, všude chodím sama, do sklepa a tam dolů přes celý kopec, ale když je takový den, kdy to mám, to si netroufám nikam, myslím pořád, že někdo za mnou stojí a že mě znenadání chytí.“

Byl to opravdu úzkostný záchvat, a to uváděný známkami hysterické aury, či lépe řečeno, hysterický záchvat, jehož obsahem byla úzkost. Není v tom snad ještě jiný obsah?

„Myslíte si něco, vždy totéž, nebo vidíte něco před sebou, když ten záchvat máte?“

„Ano, vždycky při tom vidím takový hrozný obličej, který se na mě škaradě dívá, toho se pak bojím.“

Tu se snad nabízela cesta rychle proniknout k jádru věci.

„Poznáváte tu tvář, chci říci, je to nějaká tvář, kterou jste skutečně někdy viděla?“ – „Ne.“ – „Víte, z čeho ty záchvaty máte?“ – „Ne.“ – „Tedy, kdy jste je poprvé dostala?“

„Poprvé před dvěma lety, co jsem ještě byla s tetou na druhém kopci, měla tam dříve chatu. Teď jsme už jeden a půl roku tady, ale pořád se to vrací.“

Měl jsem se tu pokusit o analýsu? Hypnosu jsem se ovšem neodvažoval přenášet do těchto výšin, ale snad se to podaří v jednoduchém rozhovoru. Musil bych to uhadnout. Úzkost u mladých děvčat jsem tak často poznal jako následek zděšení, které přepadá panenskou mysl, když se před ní poprvé otevře svět sexuality¹.

Řekl jsem jí tedy: „Když to nevíte, tak vám řeknu, z čeho jste, jak myslím, své záchvaty dostala. Vy jste kdysi, tehdy před dvě-

ma lety, uviděla nebo uslyšela něco, zač jste se velice styděla, co byste byla raději ani neviděla.“

Ona nato: „Pro Krista, opravdu, já jsem přece nachytala strýce u děvčete, u Františky, mé sestřenice!“

„Jaká je to příhoda s tím děvčetem, nechtěla byste mi ji vyprávět?“

„Doktorovi se přece může říct všechno. Tedy víte, ten strýc, to byl muž mé tety, kterou jste tu viděl, měl tehdy s tetou hospodu nahoře, teď jsou rozvedeni a já jsem tím vinna, že jsou rozvedeni, protože kvůli mně to prasklo, že držel s Františkou.“

„To bylo takhle. Před dvěma lety přišli jednou nahoru nějací páni a chtěli něco k jídlu. Teta nebyla doma a Františka, která vždycky vařila, nebyla nikde k nalezení. Také strýce jsme nemohli nalézt. Hledáme je všude, tu povídá kluk Alois, můj bratranec: ‚Nakonec bude Františka u táty.‘ Oba jsme se tomu zasmáli, ale na nic špatného jsme přitom nemysleli. Jdeme k pokoji, kde strýc bydlel, tam je zavřeno. To mi ale bylo divné. Alois povídá: ‚Na chodbě je okno, tudy se dá nakouknout do světnice.‘ Jdeme na chodbu. Ale Aloisovi se k oknu nechce, říká, že se bojí. Tu povídám: ‚Ty kluku hloupá, půjdu tam já, já se vůbec nebojím.‘ Také jsem na nic zlého nemyslela. Kouknu dovnitř, v pokoji bylo dosti šero, ale tu vidím strýce a Františku, a on na ní leží.“

„A co dále?“

„Hned jsem skočila od okna, opřela jsem se o zeď, začalo se mi ztěžka dýchat, jak to od té doby mívám, šly na mě mráčky, oči mi to smáčklo, v hlavě to tlouklo a hučelo.“

„Řekla jste o tom hned ten den tetě?“

„Kdepak, nic jsem neřekla.“

„Pročpak jste se tak polekala, když jste ty dva našla pohromadě? Pochopila jste snad něco? Myslíla jste si něco o tom, co se tu děje?“

„Ó ne, tehdy jsem ničemu nerozuměla, bylo mi teprve šestnáct let. Nevím, co mě tak vyděsilo.“

„Slečno Kateřino, kdybyste si teď dovedla vzpomenout, co se ve vás odehrálo tehdy, jak jste dostala první záchvat, co jste si tenkrát myslela, pak by se vám dalo pomoci.“

„Jo, kdybych to jen dovedla, ale já jsem se tak vylekala, že jsem všechno zapoměla.“

(Přeloženo do řeči našeho „předběžného sdělení“, znamená

to: Afekt sám vytváří hypnoidní stav a jeho produkty jsou pak vyloučeny z kontaktu s vědomím, s Já.)

„Řekněte mi slečno, je snad ta hlava, kterou vždycky vidíte, když vás to dusí, hlava Františky, jak jste ji tenkrát spatřila?“

„Ó ne, ta přece nebyla tak hrozná, a potom, vždyť je to přece mužská hlava.“

„Nebo snad strýcova?“

„Jeho tvář jsem vůbec neviděla tak zřetelně, ve světnici bylo příliš šero. A pročpak by se tehdy tvářil tak strašlivě?“

„To máte pravdu.“ (Tu se zdálo, že cesta se najednou ztrácí. Snad se však najde něco v dalším vyprávění.)

„A co pak bylo dále?“

„No ti dva asi zaslechli šramot. Brzy vyšli ven. Mně bylo po celou tu dobu moc zle, musila jsem pořád na to myslet, za dva dny nato byla neděle, to bylo hodně práce, celý den jsem pracovala a v pondělí ráno, to jsem měla zase závratě a zvracela jsem, zůstala jsem v posteli a tři dny jsem v jednom kuse zvracela.“

Srovnávali jsme často hysterickou symptomatologii s obrázkovým písmem, které dovedeme číst po rozluštění několika bilinguálních případů. V této abecedě značí zvracení hnus. Řekl jsem jí tedy: „Jestliže jste tři dny potom zvracela, domnívám se, že jste tehdy pocítila hnus, když jste se podívala do světnice.“

„Ano, asi se mi to ošklivilo,“ řekne zamýšleně. „Ale proč jenom?“

„Snad jste viděla část nahého těla? Jak to bylo s těmi dvěma ve světnici?“

„Bylo příliš tma, než aby bylo co vidět a ti oba byli přece oblečení. Jo, kdybych já jen věděla, co se mi to tenkrát zhnusilo.“

To jsem nyní také nevěděl. Ale vyzval jsem ji, aby vyprávěla dále, co jí snad napadne, a očekával jsem bezpečně, že ji napadne právě to, co jsem potřeboval k objasnění případu. Děvče teď vypravuje, jak konečně řekla tetě, která na ní pozorovala změnu a tušila za tím nějaké tajemství, na co přišla, a že se potom odehrály velmi trapné výstupy mezi strýcem a tetou, že děti při tom uslyšely věci, které jim otevřely oči a které raději slyšet neměly; nakonec se teta rozhodla, že s dětmi a neteří převezme to hospodářství tady a nechá strýce samotného s Františkou, která mezitím otěhotněla. Potom však děvče k mému překvapení opustí tuto nit hovoru a začne vyprávět

dvě řady starších příběhů, které sahají o dva až tři roky zpět před traumatickou událost. První řada obsahuje případy, kdy týž strýc jí samotné činil sexuální nástrahy, když jí bylo sotva čtrnáct let. Jak jednou v zimě s ním podnikla výlet do údolí a tam v hostinci přenocovala. On zůstal sedět v lokále při pití a kartách, jí se chtělo spát a brzy odešla do jejich společného pokoje v poschodí. Nespala tvrdě, když přišel nahoru, potom znovu usnula a náhle se probudila a „ucítila jeho tělo“ v posteli. Vyskočila a vyčítala mu to. „Copak to děláte strýčku? Proč nezůstanete ve své posteli?“ Pokoušel se jí umluvit: „Jdi, ty hloupá Káčo, buď zticha, dyť ani nevíš, jak je to dobrý.“ „Já o to vaše dobrý nestojím, člověka ani spát nenecháte.“ Zůstane stát u dveří, připravena utéci ven na chodbu, až ji nechá a sám usne. Potom si lehne do své postele a spí až do rána. Ze způsobu obrany, jak ho líčí, zdá se, že nerozpoznala jasně útok jako sexuální; na dotaz, zdali si uvědomila, co s ní zamýšlel, odpověděla: Tenkrát ještě ne, teprve později se jí to ujasnilo. Vzpírala se, protože jí bylo nepříjemné, že byla rušena ze spánku, a „protože se to neslušelo“.

Musil jsem tuto událost vylicít podrobně, protože je velmi důležitá pro pochopení všeho dalšího. – Vypravuje pak ještě zážitky z doby trochu pozdější, jak se mu znova v jednom hostinci musila bránit, když byl namol opilý, a jiné případy. Na můj dotaz, zda při těchto příležitostech cítila něco podobného jako tu pozdější dušnost, odpovídá přesvědčivě, že pokaždé přitom pocítila tlak na očích a na prsou, ale zdaleka ne tak silný jako při scéně odhalení.

Hned po skončení této řady vzpomínek začne vyprávět druhou, v níž jde o situace, kdy byla upozorněna na něco mezi strýcem a Františkou. Jak jednou strávila s celou rodinou noc v šatech na seně na půdě a byla náhle probuzena jakýmsi šramotem: zdálo se jí, že strýc, který ležel mezi ní a Františkou, se odtáhl a že Františka si lehla naznak. Jak jindy přenocovali v hostinci ve vesnici N..., ona a strýc v jednom pokoji, Františka v druhém vedle. V noci se najednou probudila a uviděla u dveří velkou bílou postavu, jak se chystá zmáčknout kliku.

„Ježíši, strýčku, to jste vy? Co děláte u těch dveří?“ – „Bud zticha, já jsem jen něco hledal.“ – „Ven se jde přece druhýma dveřma.“ – „Tak jsem se tedy spletl,“ atd.

Ptám se jí, zda tehdy měla nějaké podezření.

„Ne, nemyslela jsem si při tom vůbec nic, jenom mi to bylo vždycky nápadné, ale nic jsem v tom nehledala.“ – Zda při těchto příležitostech na ni přicházela také úzkost? – Myslí, že ano, ale tentokrát si tím není tak jista.

Když skončila obě tyto řady příběhů, odmlčela se. Je jako proměněná, mrzutá trpící tvář ožila, oči bystře zírají, ulehčilo se jí, nálada se pozvedla. Já však zatím pochopil její případ; co mi teď zdánlivě jen namátkou vyprávěla, vysvětluje výstižně její chování při scéně odhalení. Nosila tehdy v sobě dvě řady zážitků, na které se pamatovala, kterým však nerozuměla a z nichž si žádný závěr nedělala; když spatřila koitující dvojici, vytvořila ihned spojení nového dojmu s těmito dvěma řadami vzpomínek, začala jim rozumět a současně se bránit. Potom následovala krátká perioda vypracování, „inkubace“, a pak se objevily symptomy konverse, zvracení, jakožto náhrada za morální a fyzický hnus. Záhada tím byla rozřešena, nehnušil se jí pohled na ty dva, ale vzpomínka, kterou v ní onen pohled vyvolal, a zvážíme-li všechno, mohla to být jediné vzpomínka na ono noční přepadení, kdy „ucítila strýcovo tělo“.

Řekl jsem jí tedy, když ukončila svou zповěď: „Teď už vím, co jste si myslila tenkrát, když jste se podívala do té světnice. Myslela jste si: Teď dělá s ní to, co tehdy v noci a jindy chtěl dělat se mnou. To se vám zhnusilo, protože jste si vzpomněla na ten pocit, kdy jste se probudila a ucítila jste jeho tělo.“

Odpovídá: „Tak asi to může být, že se mi to ošklivilo a že jsem si to tehdy myslela.“

„Povězte mi tedy přesně, teď jste přece dospělé děvče a víte ledacos...“

„Jistě, teď ano.“

„Řekněte mi tedy přesně, co jste v té noci z jeho těla vlastně ucítila?“

Nedává však určitější odpověď, usmívá se rozpačitě a jako by z něčeho usvědčená, jako někdo, kdo musí přiznat, že se teď přišlo na kořen věci, o němž se už nedá mnoho dalšího říci. Mohu si domyslet, co bylo tím hmatovým počítkem, který se později naučila rozpoznávat, její výraz, zdá se mi, dává na srozuměnou, že už předpokládá, že mám to pravé na mysli, ale nemohu na ni dále naléhat; jsem jí však i beztak vděčen za to, že jsem s ní mohl hovořit daleko lehčeji nežli s upjatými

dámami v mé městské praxi, kterým jsou všechna *naturalia turpia*.

Tím by byl případ vysvětlen; ale co ta halucinace hlavy, která se v záchvatu opakuje a která jí nahání hrůzu, odkud ta pochází? Na to se jí ptám nyní. Odpovídá promptně, jako by také ona v tomto rozhovoru začala lépe chápat: „Jo, teď už to vím, ta hlava je hlava strýcova, teď to poznávám, ale ne z té doby. Později, když potom začaly všechny ty spory, dostal na mne strýc šílený vztek; vždycky říkal, že já jsem vším vinna; kdybych prý nežvanila, nebylo by došlo k rozvodu; vždycky mi hrozil, že mi něco udělá; jakmile mě zdálky uviděl, jeho obličej se zakřivil vztekem a hnal se za mnou se zdviženou rukou. Vždycky jsem utekla a vždycky jsem se hrozně bála, že mě někde znenadání chytí. Obličej, který teď pokaždé vidím, je jeho obličej, když ho popadl vztek.“

Toto vysvětlení mi připomíná, že opravdu první symptom hysterie, zvracení, vymizel, záchvat úzkosti zůstal a vyplnil se novým obsahem. Podle toho jde o hysterii z valné části odrea-govanou. Skutečně nemocná také své odhalení brzy nato sdělila tetě.

„Pověděla jste tetě také ostatní příběhy, jak vás sváděl?“

„Ano, ne hned, ale později, když už se mluvilo o rozvodu. Tehdy teta řekla: ‚To si schováme, jestli bude u soudu dělat těžkosti, pak řekneme i tohle‘.“

Dovedu pochopit, že právě z poslední doby, kdy se množily v domě vzrušující scény, kdy její stav přestal zajímat tetu, kterou roztržka zaměstnávala víc než dost, že z této doby měst-nání a retence afektu pře-trval vzpomínkový symbol.

Doufám, že rozhovor se mnou přinesl dívce, jejíž sexuální citění bylo tak záhy zraněno, jistý prospěch: víckrát jsem ji nespatriil.

Epikrise

Nemohu namítat nic proti tomu, chce-li někdo v tomto chorobopisu vidět případ hysterie méně analysovaný jako spíše rozřešený uhodnutím. Nemocná připustila sice vše, co jsem do jejího sdělení vřadil, jako pravděpodobné, přece však nebyla s to znovu to rozpoznat jako zážitek. Soudím, že k tomu by bylo

zapotřebí hypnosy. Předpokládám-li, že jsem uhodl správně, a pokusím-li se tedy nyní redukovat tento případ na schéma získané hysterie, jak jsme to poznali na případě B, pak je nasnadě srovnávat dvě řady erotických zážitků s momentem traumatickým, scénu odhalení dvojice s momentem auxiliárním. Podobnost je v tom, že ty první vytvořily takový obsah vědomí, který zůstal uchován, byl však vyloučen z myšlenkové činnosti Já, zatímco v pozdější scéně si nový dojem vynutil spojení této stranou ležící skupiny s Já. Příčinou izolace není jako u případu B vůle Já, nýbrž nevědomost Já, které si se sexuálními zkušenostmi ještě neví rady. Po této stránce je případ Kateřiny typický: při analýze každého případu hysterie, jehož podkladem jsou sexuální traumata, shledáváme, že dojmy z předsexuální doby, které na dítě zůstaly bez účinku, dostanou později ve vzpomínce sílu traumatickou, jakmile se panna nebo žena otevře pochopení sexuálního života. Ve vývoji dospívajících je odštěpení psychických skupin takřka normálním dějem a je pochopitelné, že jejich pozdější přijetí do Já se dosti často stává podnětem psychických poruch. Chtěl bych ještě na tomto místě vyslovit pochybnost, zda rozštěpení vědomí následkem neznalosti je opravdu odlišné od rozštěpení následkem vědomého odmítnutí, zda také dospívající nemají sexuální znalosti mnohem častěji, než se o nich soudí a než se sami domnívají.

Další odchylka v psychickém mechanismu tohoto případu spočívá v tom, že scénu odhalení, kterou jsme označili jako „pomocnou“, lze nazvat zároveň i „traumatickou“. Působí svým vlastním obsahem, nejen pouhým probuzením traumatických zážitků, obsahuje současně znaky „pomocného“ i „traumatického“ momentu. Nevidím však v této shodě důvod, abych upustil od tohoto pojmového rozlišení, kterému u jiných případů odpovídá i odloučení časové. Jiná zvláštnost případu Kateřiny, ostatně už dávno známá, se jeví v tom, že konverse, vytváření hysterických fenoménů, se nerozvíjí bezprostředně po traumatu, nýbrž po mezidobí inkubace. **Charcot** toto mezidobí rád nazýval „dobou psychického vypracování“.

Úzkost, kterou trpí Kateřina při svých záchvatech, je hysterická, to znamená, že je reprodukcí oné úzkosti, která vystupovala při každém sexuálním traumatu. Zde se též nebudu zabývat vysvětlením jevu, který, jak jsem poznal na nemalém

počtu případů, se vyskytuje pravidelně, že totiž tušení sexuálních vztahů vyvolává u panenských osob afekt úzkosti².

¹) Zde bych uvedl případ, na němž jsem tento kausální vztah poprvé poznal. Léčil jsem na komplikovanou neurosu mladou paní, která vůbec nechtěla připustit, že nemoc získala v manželském životě. Namítala, že už jako děvče trpěla záchvaty úzkosti, které přecházely v mdlobu. Trval jsem na svém. Když jsme se lépe seznámili, řekla mi náhle jednoho dne: „Teď bych vám také chtěla sdělit, odkud pocházejí mé stavy úzkosti, z doby, když jsem byla ještě mladá dívka. Spala jsem tehdy v pokoji vedle pokoje svých rodičů, dveře byly otevřeny a na stole hořelo noční světlo. Tu jsem několikrát viděla, jak otec šel k matce do postele, slyšela jsem něco, co mě velmi vzrušilo. Nato jsem pak dostala záchvaty.“

²) (*Dodatek z r. 1924*) Po tolika letech si dovoluji odložit tehdy zachovávanou diskretnost a prozradit, že Kateřina nebyla neteří, nýbrž dcerou hostinské, že děvče tudíž onemocnělo následkem sexuálního svádění, jež vycházelo od vlastního otce. V chorobopise bychom se měli rozhodně vystříhat zkreslení, kterého jsem se v tomto případě dopustil. Pro porozumění není samozřejmě tak bezvýznamné, jako třeba přeložíme-li místo děje z jedné hory na jinou.